

בת כמה היתה רבקה כשנשאה ?

לא שרה היא גיבורתה הפעילה של הפרשה הנושאת את שמה, תפקידה של שרה מצטמצם בפרשה זו לזיכרון ולמופת העומדים לנגד עיניה של רבקה התופסת את מקומה בין אימותינו. העיסוק ברבקה בפרשתנו מתמקד רובו ככולו בעניין נישואיה. הכתוב מתאר בהרחבה את פעולותיה ומעשיה אך נמנע מלהתייחס לגילה. בשונה מאד מבן זוגה, שעל חלקו באירועים שקדמו לנישואיו לא נאמר דבר וחצי דבר, אך גילו צויין במפורש לאחר מכן - "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה" (בראשית כה, כ).

מה שכיסה הכתוב באו ו'גילו' חז"ל, שלא נמנעו מלנקוב בגיל שבו נישאה רבקה. עצם עצמה של קביעת גיל זו מתיישבת עם מגמה ידועה אצל חז"ל שיצחק היינמן היטיב לנסחה - "מקצת דרשותיהם לא באו אלא להמשיך בדרך המקרא. מאחר שהתורה מפרשת בן כמה היה יצחק בשנתו את רבקה הוסיפו את גילם של רבקה, של יעקב ושל רות בשעת נישואיהם" (דרכי האגדה, עמ' 22). והדברים עולים בקנה אחד עם עקרונות מגמת ההמחשה שהיינמן השכיל למצוא את הדה במדרש.

אולם, בכך לא סגי, ויש לשער כי לאחר שהושלמו לשיעור רצון הכל הפרטים החסרים בגיל וכיוצא בו, צפה ועלתה שאלת המתח שבין ביאורם המדרשי של חז"ל לפשוטו של מקרא. לעיתים מבעבע המתח מעל לפני השטח (על קביעה מדרשית קיצונית כי "יעקב אבינו לא מת" היה מי שהקשה: "וכי בכדי ספרו ספדייא וחנטו חנטייא וקברו קברנייא"? בבלי, תענית ה ע"ב), ולעיתים הוצנע בין השיטין. אך אין לטעות בעצם קיומו. אם עמדה בעיה זו בפני חז"ל, וודאי שהיא עומדת חריפה שבעתיים בפני הקורא המודרני המודע לדרכי פרשנות הפשט, ובה בעת מתקשה לחדור מבעד למחיצה האופפת את עולמם הציורי של חז"ל. הדיון בשאלת גילה של רבקה בנישואיה, שיעמוד במרכז עיוננו, יפה מאין כמוהו להמחשת המתח הזה.

שאלת הגיל זכתה לשתי תשובות מדרשיות מרכזיות (נתעלם לצורך העניין מדעות שלא זכו להיקלט ומקביעה מדרשית בדבר היותה 'נערה' במובן ההלכתי. ראה: בבלי, יבמות סא ע"ב). הדעה הראשונה נתפרסמה בעיקר בגין שיבוצה בפירושו של רש"י (בראשית כה, כ): "בן ארבעים שנה - שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה, שהרי בו בפרק מתה שרה. ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה היו, כי בת צ' הייתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה, שנאמר ויהיו חיי שרה וגו'". הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה. המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה". פרשנות מדרשית זו נשענת על הבנה חד-משמעית של סמיכות פרשיות כמציינת רציפות מוחלטת בזמן. הסמיכות בין העקדה, לידת רבקה (בראשית כב, כג) ומות שרה מלמדת לשיטה זו כי מאורעות אלו התחוללו מיד בזה אחר זה, ואין ביניהם פער זמן משמעותי. על גילו של יצחק 37 שנים במות שרה - אין עוררין. ואם המאורעות דלעיל התחוללו כמעט בו זמנית, מורה החשבון כי רבקה הייתה בת שלוש בהינשאה.

מקורו של רש"י, כפי שמציינים חוקריו ופרשניו, בחלק מגרסאות סדר עולם רבה שם נאמר: "...אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח בן ל"ז שנה...בו בפרק נולדה רבקה נמצא אבינו יצחק נשא את רבקה בת ג' שנה" (מהדורת רטנר, עמ' ד, ע"פ: הערה מא*). הדעה השניה מופיעה בגרסאות אחרות ובמדרש הגדול: "בקחתו את רבקה - אמרו: בת ארבע עשרה שנה הייתה רבקה כשנשאה. תדע לך שהוא כן שהרי אמרו ששה זוגות שנתייהן שוות - רבקה וקהת וכולי בריתא. נמצאו שני חיייה מאה ושלש ושלשים. עשרים שנה הייתה בהן עקרה ויעקב בן שבעים ושבע שנים כשעמד על הבאר וישב לו עשרים שנה אצל לבן ונשתהה שתי שנים בדרך בחזירתו אצל אביו ובאותו הפרק מתה. הכל מאה ותשע עשרה שנה. נשתיירו ארבע עשרה שנה אותן שעברו קודם הנישואין" (מהדורת מרגלית, עמ' תלא). הנחת היסוד במדרש (ראה ספרי, שנו. מהדורת פינקלשטיין עמ' 429) היא השוואת גילם של אישים שונים, מהם גילים מדרשיים ומהם מפורשים. קהת (על פי: שמות, ו, יח) ורבקה (על פי המדרש) מתו באותו הגיל! חשבון זה מופיע באורח בלתי תלוי גם בשמו של רבנו שמואל החסיד משפיר"א (תוספות ליבמות סא ע"ב. ד"ה: וכן הוא אומר). ואין לנו אלא לשער שלא זו בלבד שהמדרש הגדול עצמו לא עמד בפני רבנו שמואל וחבריו, אלא גם חומרים מדרשיים המשוקעים בו נעלמו מעיניהם.

שני מדרשים לפנינו, המתבססים על חשבון מדרשי שונה והנחות יסוד שונות עד לבלתי יכולת ליישב ביניהם. כפי שסיכם רבנו שמואל בתוספות דלעיל: "וצריך לומר דמדרשות חלוקים זה על זה".

השאלה היא האם המחלוקת נסבה רק על הנחות היסוד ודרך החישוב, או שמא היא נוגעת גם בעניינים נוספים.

ראוי לציין כי דווקא חשבוננו של בעל סדר עולם המושתת לכאורה על הנחות שניתן לעגנן בכתובים, מגיע למסקנה מתמיהה ביותר - גיל נישואין של שלוש שנים, בעוד שהמדרש הגדול הנשען על קביעת גיל דרשנית שאיננה ניתנת לאישוש מגיע למסקנה הרבה יותר סבירה. עם זאת, יש לזכור שעיוגון בכתובים לכשעצמו אינו אומר הרבה. סמיכות הפרשות אינה באה בהכרח להורות על סדר כרונולוגי, במיוחד במקרה דנן כשמה שקרה בעצם אחרי העקדה הוא "ויגד לאברהם לאמר.." (בראשית כב, כ), ובהמשך מפרט הכתוב את צאצאי נחור ומגיע לבסוף לרבקה. הכתוב רצה מן הסתם לומר דבר מה על חשיבותה של זו כמציינת את תכליתו של ענף היוחסין הזה, אך ההנחה שדווקא היא, מבין כל הנמנים בענף היוחסין הנידון נולדה אחרי העקדה, אינה מוצאת סמך בכתוב, והבנת סמיכות הפרשות כמציינת שכל המנויים שם נולדו אחר העקדה מביאה שיטה זו לידי אבסורד שאין למעלה הימנו.

מעניין שבכתבי יד מסוימים של סדר עולם מופיעה הגרסה של י"ד שנה, ויש גם מי שהגיה כך (ראה פירושו של הגר"א לסדר עולם). יש לשער שהגורסים כך שאבו השראה בין השאר גם מחוסר הסבירות של גיל שלש לנישואין.

קביעתו של סדר עולם בדבר גיל שלש שנים עשויה להתפרש על רקע מגמתו הכללית של הספר וחשבונותיו, ומצריכה עיון נפרד. לעומת זאת, רש"י הביאו בהקשר פרשני מקומי. מה הניאו לכך? ייתכן שביקש לחדד את הקשר שבין האירועים השונים שעומדים ביסוד נשואי יצחק ורבקה. בלשון של היום היינו אומרים שקשר כרונולוגי בא לסמל קשר סיבתי, ואם אירעו האירועים בזה אחר זה אות הוא וסימן לקשר העמוק יותר ביניהם. ושמא, והדברים אינם יוצאים מגדר השערה, הביא רש"י מדרש זה כהסבר לביטוי "בקחתו את רבקה" (כה, כ). ביטוי זה המופיע במנותק מפרשת הרקע לנישואין שבה 'כיכב' רק העבד (פרק כה), רומז לאקטיביות מסוימת מצדו של יצחק, ורש"י המוביל את פירושו למסקנה שהמתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה, ניצל את החשבון כדי להמחיש אקטיביות, שאת עקבותיה לא מצאנו בפרקים הקודמים.

דור דור ופרשנו ופרשנו פרשנו, ואם היום היינו נוטים לראות את הערך הפרשני של 'גיל שלוש שנים' בהמחשת רגשות דוגמת ציפייתו של יצחק לשאתה, הצפונות בין השיטין, שונים הדברים לגבי פרשנים רבים של רש"י. אלה ייחסו להיגד זה אופי 'עובדתי' ואף היסטורי, ומתפסה זו נגזרו שאלותיהם (יסודה של גישה זו נעוצה כמדומה במסכת סופרים, הוספה א, עמ' 370). יש שתמהו מהי ההצדקה לכנות בת שלוש 'נערה' - "...ולא תקרא בת ג' נערה. ויש לומר דהיו אבריה וגידול שלה כנערה" (גור אריה). אך מראה בוגר אינו מתיר נישואין, ורובם ככולם התקשו בשאלה היאך התיר יצחק לנפשו לעשות כן. יש שראו בנסיבות המפגש עם העבד מעין 'הוראת שעה' - 'כי אחר שמה' יצא הדבר הותר לו על פי ה' שרצה בזה ומאיתו היתה" (גור אריה); יש שראו את מעורבות ה' בנישואין אלה מתוך מבט לעתיד - "...לפיכך נשא יצחק את רבקה משעה שראויה לביאה ומן השמים ירחמו עליה..." (מזרחי); ויש מי ששילב בכך גם תועלת מוסרית ליצחק - "ואע"פ שאינה ראויה להריון כדי שלא יהיה בהרהורי עברה" (שפתי חכמים).

למותר לציין כי מניתוח סיפור המפגש בין העבד לרבקה אינו עולה כל סימן לגיל צעיר שכזה. נהפוך הוא: 'הנערה' - נערה! תגובותיה מלמדות על בגרות רוחנית והפנייה אליה להשגת הסכמתה מלמדת על שיקול דעת ואחריות. הכל מכוון אפוא להצגת דמותה של רבקה כבעלת בחירה חופשית המודעת לה, שעשויה להתקיים רק אצל בוגר בעל ערכים. מאחורי השיקול לתפיסת גיל השלוש של רבקה כעובדה ממשית מסתתרת כמדומה אמונה עמוקה בנסיבות של חיי אבותינו, ובעקיפין גם של צדיקים באשר הם. אך גם אם ניתן לתלות בנס מצב של ילדה שהתפתחה גופנית לבוגרת, אין אפשרות להעניק בחירה חופשית בכוח נס! בחירה חופשית ניתנה לאדם רק באשר הוא אדם, וכל נסיות המצמצמת את אנושיותו מפקיעה בהכרח את בחירתו. לשון אחר, ככל שיתקרב אדם לדרגת 'מלאך שרת' (לא כמליצה!) תצטמצם בחירתו. נערה אנושית גומלת חסד מרצונה החופשי, היא הראויה להיות אשתו של יצחק ולא מלאך 'מחופש' לנערה. דומה כי פרשני רש"י, שתפסו את הגיל המדרשי כפשוטו, לימדונו בשאלותיהם עד כמה בעיה זו העיקה עליהם.

ליבנו הולך אחר משמעות אחרת. קשה לקבוע אל נכון כיצד בדיוק תפסו שומעיהם של חז"ל את 'שלוש השנים' אך מאחר שלא נסתתמו נתיבות הדרשנות היינו נוטים לתפוס גיל זה כמעין סמל. אין כתינוק בן שלוש הנותן אמון מלא במראה עיניו ומפרש את העולם מתוך תמימות, מתאים לסמל את מידת התום. ייתכן כי גם בקובעם כי אברהם הכיר בוראו בגיל שלוש (בבלי, נדרים לב ע"ב) ויש גם

דעות נוספות) רמזו חז"ל כי הכרת הבורא הטבעית אפשרית מתוך תפיסה תמימה של המציאות, בטרם הוסט ליבו של האדם להתחכמויות למיניהן. מיום שנישאה ליצחק מצטיירת רבקה כדמות שאינה מהססת להתערב במציאות בניסיון להטותה לפי ראות עיניה, ובאמצעים שאינם נקיים משמץ של גניבת דעת. התחלת הנישואין מתוך עמדה של תמימות מזכירה נערה המוכנה להושיט יד לזר עייף, מבלי לשאול מי הוא ומה הוא ומבלי לצפות לתקוות שזר, ובכך מאירה באור אחר את עומק אישיותה.

יפרשו השומעים את המאמר איך שיפרשו, אולם שונים הדברים באשר למחברים עצמם. מי שקובע פירוש השונה באורח כה קוטבי מהסברה הפשוטה, מודע אל נכון לאפשרויות הסמליות הגלומות בו. יש להתבטאות סמלית דרכים ספרותיות משלה, והתרחקות קיצונית מהמציאות הפשוטה היא אחת מהן. הלכך, אף שיש בדברים שאמרנו לעיל דרשנות על גב דרשנות ושפתנו היום שונה מאד משפתם של חז"ל, אנו מקוים כי עלה בידינו לכוון לעומק מחשבתם.

ד"ר ישראל רוזנסון